

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ТКАЧЕНКО СВІТЛАНА СЕРГІЇВНА

СТРАЙКОВА БОРОТЬБА РОБІТНИЧОГО КЛАСУ
УКРАЇНИ НА ЕТАПІ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ
РЕВОЛЮЦІЙ /1905 - лютий 1917рр./

07.00.01 - ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

ДНІПРОПЕТРОВСЬК - 1997

Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751079 (Т)

Робота виконана на кафедрі політехнічного державного політехнічного університету

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК

- доктор історичних наук,
професор

ОЛІЙНИК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ

- доктор історичних наук,
професор

ВЕТРОВ РАДІЙ ІВАНОВИЧ

- кандидат історичних наук,
доцент

КНИШ ГРИГОРИЙ МИКОЛАЙОВИЧ

ПРОВІДНА ОРГАНІЗАЦІЯ

- ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕ-
ДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Захист відбудеться "2" липеня 1997 року

о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.03.01.15

у Дніпропетровському державному університеті за адресою
/320625, м.Дніпропетровськ, пр.Гагаріна, 72, ауд. 307 /.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "2" серпня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізовані вченої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

Тутік Л.С.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Однією з важливих і актуальних проблем історії України є історія робітничого класу, складна, суперечлива, і щоб знати і врахувати помилки та прорахунки минулого, потрібно глибоко вивчити всі її аспекти. Робітництво нашої країни має багату і славу історію. Його зародження розпочалося одночасно з розвитком капіталізму в надрах феодального суспільства. Однак тільки після промислового перевороту в Україні виник індустріальний пролетаріат. Поява робітничого класу активізувала боротьбу трудящих мас проти соціального, політичного і національного гніту.

Взагалі слід підкреслити, що у вітчизняному суспільно-політичному житті робітничий рух разом з національно-демократичним був одним із найбільш важливих чинників. Саме через виступи робітництва виживалося, поміж іншим, і соціальне незадоволення широких мас. Єдність цих двох сил політичної опозиції була найважливішим чинником народження нашої державності. Причини та характер страйкового руху обумовлювався особливостями капіталістичної економіки початку ХХ століття. А тому нам, в умовах переходу суспільства на ринкові відносини, варто врахувати досвід цього руху у період, що досліджується.

Нині робітничий, профспілковий рух у нашій державі виступає з політичними вимогами до держави. Тобто політичний характер робітничого руху, що був започаткований в попередній історії України, зберігається і ще довго зберігатиметься - в період трансформації суспільства. Таким чином, вивчати і аналізувати ці процеси вкрай необхідно. Досвід подій початку ХХ століття показав, що нехтування чи нерозуміння соціальних проблем, неміня їх вирішувати згубно

позначається на долі всього суспільства. На сучасному етапі нашої держави страйк знову беруть на озброєння як найбільш результативну форму боротьби для вирішення своїх нагальних життєвих проблем. Ясна річ, що ми не можемо автоматично, без глибокого аналізу переносити події того часу на сучасний етап розвитку. Але, безумовно і те, що використати досвід і взяти все цінне з того пережитого негативного і позитивного ми повинні обов'язково.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕМИ. Дореволюційна українська історіографія практично не займалася вивченням історії робітничого класу та страйкового руху. Однак деякі дореволюційні дослідники /Погожев А.В.¹, Варзар В.Е.²/ зібрали в своїх працях великий фактичний матеріал, який свідчив про зростання чисельності пролетаріату та його страйкового руху, не аналізуючи основні тенденції цієї проблеми.

Наукова розробка досліджуваної теми, як і деяких інших важливих проблем з історії України, розпочинається тільки в післяжовтневий період. Протягом 1922-1933 рр. в журналі "Літопис революції" була опублікована значна кількість історичних документів, матеріалів, спогадів учасників революційного руху, статей з окремих аспектів історії робітничого класу, в тому числі і з страйкової бо-

¹ Див.: Погожев А.В. Учет численности и состава рабочих России. - СПб, 1906.

² Див.: Варзар В.Е. Статистические сведения о стачках рабочих на фабриках и заводах за десятилетие 1895-1904 гг. - СПб, 1885; Його ж. Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за трехлетие /1906-1908 гг./. - СПб, 1910.

ротьби, розпочинаючи з 80-х років XIX сторіччя до 1917 р.¹

Наприкінці 20-х були опубліковані дві цікаві праці, присвячені історії робітничого класу та страйкового руху в Україні в період, що досліджується: К.Пахитнова "Нариси з історії робітничого класу України", М.Балабанова "Нариси з історії робітничого руху на Україні"². Деяко пізніше з'явилися праці, в яких висвітлювався розвиток страйкового руху по окремих регіонах України³.

На жаль, слід відмітити, що ці автори користувалися обмеженою кількістю джерел, здебільшого звітами фабричних інспекторів. Тому їх дані про чисельність робітників - учасників страйків - далеко не повні. Раніше в радянській історіографії ці праці, особливо М.Балабанова, звинувачували в тому, що в них подаються меншовицькі

¹ Див.: Валяка В. Из революционной деятельности екатеринославских рабочих // Летопись революции. - 1923. - № 2; Магидов В. Екатеринославское подполье в 1911-1912 гг. // Летопись революции. - 1923. - № 2; Аверин В. Из истории страхового рабочего движения в Екатеринославе до 1917 г. - Там же; Басальго К. Революционное движение в Харькове в 1905-1906 гг.; Адамович Е.Н. Восстановление подпольной большевистской организации в Харькове в 1911-1912 гг. // Летопись революции. - 1924. - № 1; Борисов Н. Забастовки на Петровских заводах в апреле 1914 г.; Росновский А. Из эпохи "Звезды" и "Правды" в Киеве // Летопись революции. - 1926. - № 6 та ін.

² Див.: Балабанов М. Нариси з історії робітничого руху в Україні. - Х.: Україн. робітник, 1928; Ягого ж. Рабочее движение в России в годы под ема 1912-1914 гг. - Д.: Изд-во Ленинград. губпросвета, 1927; Пахитнов К. Нариси з історії робітничого класу України. - Х. 1926.

³ Див.: Острогорский М. Рабочее движение в Горловско-Щербинском районе Донбасса // Летопись революции. - 1928. - № 3; Ястребов Ф. Робітничий рух у Києві за часів імперіалістичної війни /1914-1916 рр. // Летопись революции. - 1929. - № 4; Лобахін Н. Із історії робітничого руху у Харкові напередодні Лютневої революції. // Летопись революции. - 1930. - № 1 та ін.

оцінки робітничого руху, діяльності РСДРП. Але, на нашу думку, окремі положення та висновки авторів актуальні й зараз. М.Балабанов вперше систематизував і використав багатий фактичний, в тому числі, й архівний матеріал, показав особливості страйкового руху в роки двох буржуазно-демократичних революцій. Автору вдалось показати домінуючу перевагу економічних виступів над політичними, звернув увагу на відсталість робітничого руху українських робітників у порівнянні з найбільш розвинутими регіонами Російської імперії, на перевагу керівництва меншовиків у робітничому русі на початку революції 1905-1907 рр. і в період реакції.

Тривалий час, розпочинаючи з другої половини 30-х-40-х рр., досліджень з історії України і особливо по нашій проблемі практично не публікувалось. Це пояснюється тим, що в СРСР розпочались політичні репресії. Було репресовано і багато українських істориків. І лише наприкінці 40-х - першій половині 50-х рр. знову зростає інтерес до революційного руху в Україні на етапі буржуазно-демократичних революцій. Так, з'являється перші наукові дослідження, присвячені історії більшовицьких організацій та робітничого руху в період нового революційного піднесення. Важливі аспекти досліджуємої теми були висвітлені в працях І.М.Іванова, Ф.Е.Лося, П.М.Шмергуна та інших авторів¹.

¹ Див.: Романов Ф.А. Рабочее и профессиональное движение в годы первой мировой войны и второй русской революции /1914-февраль 1917 гг./ - М.: Профиздат, 1949; Иванов И.М. Революция 1905-1907 гг. на Украине: Революция 1905-1907 гг. в национальных районах России: Сб. статей. - М.: Госполитиздат, 1955; Лось Ф.Е. Україна в роки століпінської реакції. - К.: Вид-во АН УРСР, 1944; його ж. Революція 1905-1907 рр. на Україні. - К.: Вид-во АН УРСР, 1955; Шмергун П.М. Большевицские организации Украины в годы первой русской революции 1905-1907 гг. - М.: Госполитиздат, 1955 та ін.

В середині 50-х років у зв'язку із святкуванням 50-ї річниці російської революції 1905-1907 рр. була опублікована велика кількість документів, присвячених цим подіям. Головним чином, публікація їх здійснювалась у збірниках документів і матеріалів про революційні події 1905-1907 рр. в Україні, окремих її регіонах, та Росії загалом.¹

У цей час можна відмітити два аспекти у вивченні даної проблеми. По-перше, опублікована значна кількість праць, в яких висвітлюється страйкова боротьба українських робітників в загальноросійському масштабі². По-друге з'являються дослідження спеціально присвячені вивченню страйкового духу робітників окремих галузей промислової сфери, губерній, повітів, міст України на етапі буржуазно-демократичних революцій³. Головним недоліком цих праць було те, що вони висвітлюють страйкову боротьбу через призму керівної ролі

¹ Див.: Бурмистрова Г.Ю. Национальный вопрос и рабочее движение в России. - М.: Мысль, 1969; Кравчук М.І., Шморгун П.М. Спільна боротьба українського і російського пролетаріату в революції 1905-1907 рр. - К.: Держполітвидав, 1955; Шморгун П.М. Більшовицькі організації України в 1905-1907 рр. - К.: Політвидав України, 1975.

² Див.: Спиридонов И.В. Всероссийская политическая стачка в октябре 1905 г. - М.: Госполитиздат, 1955; Большевики во главе Всероссийской политической стачки в октябре 1905 г.: Сб. док-тов. - М.: Госполитиздат, 1955; Начало первой русской революции. Январь-март 1905 г. - М.: Изд-во АН СССР, 1955; Революция на Украине: Сб. док-тов и мат-лов: В 2-х томах. - Киев. - Госполитиздат УССР, 1955.

³ Див.: Лавров П.А. Рабочее движение на Украине в 1913-1914 годах. - К.: Изд-во КГУ, 1957; Ягого ж. Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъема. 1910-1914 гг. - К.: Политиздат, 1966; Милиц И.И. Революционная борьба пролетариата России в 1914-1916 гг. // Вопросы истории. - М.: 1959. - № II; Харитонов В.И. Большевицские организации Украины в годы первой мировой войны / июль 1914-февраль 1917 гг. / - Х.: Изд-во ХГУ, 1960.

більшовицької партії. В багатьох працях і статтях загальні дані про страйковий рух перебільшені, особливо чисельність учасників політичних страйків, як свідчить проведене дослідження, не відповідає дійсності. Слабо або зовсім не висвітлюються такі питання, як участь профспілок в організації та проведенні страйків, допомога страйкуючим з боку робітників інших підприємств, роль українських та інших загальноросійських політичних партій в робітничому русі.

Протягом 60-70 років проблеми страйкової боротьби робітничого класу України в тій чи іншій мірі висвітлювались у багатьох працях, присвячених вивченню цих питань у загальноросійському масштабі. Особливо велика увага приделялась цій проблемі в роботах, в які досліджувалась діяльність більшовицьких організацій на етапі буржуазно-демократичних революцій. В них робітничий рух в Україні висвітлюється фрагментарно або вибірково по окремих регіонах та галузях промисловості. Недоліком цих праць, на нашу думку, є те, що фактичний матеріал в них використовувався, головним чином, для ілюстративних цілей. Однак, в багатьох дослідженнях цього періоду використані найновіші досягнення радянської історіографії: вони будувалися за проблемно-хронологічним принципом, їх автори вводять в науковий обіг нові документи з архівів, більш широко розкривається роль українського робітничого класу в загальноросійському революційному русі, велика увага приділяється аналізу переходу від економічної до політичної боротьби, даються нові цифрові дані про кількість страйків та чисельність учасників страйків на різних етапах вивчаемого періоду, розкриваються багато інших аспектів нашої теми.

Аналіз та цікаві матеріали про розвиток страйкової боротьби

в Україні в роки буржуазно-демократичної революції дається у працях істориків української діаспори, використання яких стало можливим лише в останій період¹.

Аналіз літератури з досліджуваної теми, яка існує на сьогоднішній день, свідчить про те, що в її вивченні були досягнуті успіхи. Однак було б невірним, на нашу думку, вважати, що вона досліджена повністю. Багато її важливих аспектів вимагають подальшого дослідження. В якійсь мірі це пояснюється тим, що з початку 90-х років в українській історіографії все менш уваги приділяється історії робітничого класу дожовтневого періоду².

ДЖЕРЕЛЬНО БАЗОВІ дисертації-є історичні документи різноманітного характеру: статистичні публікації, документи Міністерств торгівлі і промисловості, внутрішніх справ Російської імперії, матеріали політичних партій, звіти фабричних інспекторів та інші. Важливим джерелом для вивчення і аналізу досліджуваної теми стали збірники документів та матеріалів. Використання яких, безумовно, сприяло вивченню і аналізу нашої проблеми. В процесі роботи над дисертаційним дослідженням також широко використовувалися матеріали періодики, наявна монографічна література, мемуари та спогади

¹ Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х томах. - Т.2. - Мюнхен. - 1972-1976; Революція 1917 року. Спогади //Український історик. - 1988. - № 1-4; 1989. - № 1-3; 1905 рік на Україні//Український самостійник. - 1960. - Ч.3.

² Див.: Білоус А.С. Кадети в Києві в 1905-1907 рр.: Наукові праці з питань політичної історії.- Київ: Либідь, 1992. - Вип.172.; Степанов Л.М., Яром Д.В. Тактика спільних дій більшовиків з есерами на Україні в 1905-1907 рр. - Там же; Леонов Л.О., Рябцев В.П. До питання про взаємовідносини соціал-демократії та профспілок на Україні в 1907-1914 рр. - Там же; Гусев В.І. Бундівські організації України в 1905 р. та багато ін.

учасників робітничого руху в Україні.

Відмічаючи велику цінність фактичного матеріалу, що знаходяться в цих документальних виданнях, треба відмітити, що вони не дають повної картини робітничого руху в Україні у період, що досліджується. Тому авторові довелося звернутися до вивчення архівних матеріалів, які й стали основною джерельною базою для написання дисертації. Дисертанткою були вивчені і використані понад 450 справ 47 фондів дев'яти центральних і обласних архівів України.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ дисертації є історія розвитку робітничого класу України на початку ХХ століття.

МЕТОДОМ дисертаційного дослідження є історія страйкового руху українського робітництва на етапі двох буржуазно-демократичних революцій /1905-1917 рр./.

ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ обумовлені тим, що в 1905 році в Російській імперії, в тому числі й в українських губерніях, розпочалась перша буржуазно-демократична революція, яка активізувала боротьбу за соціальний захист, розвиток демократії, загальнодемократичний рух всього українського народу. Страйковий рух робітників досяг у цей час великого розмаху. Завдяки цій боротьбі робітники домогалися покращення соціально-економічних умов свого існування та реформування основ тодішнього суспільно-політичного ладу.

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року в Петрограді створила умови для здійснення загальнодемократичних перетворень в українському суспільстві, піднесення національно-демократичного руху українського народу.

Географічні межі дисертації охоплюють дев'ять українських губерній, які входили до складу Російської імперії на початку ХХ століття: Волинська, Київська, Катеринославська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська та Чернігівська.

МЕТА ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Наукове і практичне значення теми, наявність великого фактичного матеріалу та значної кількості праць з окремих аспектів дослідження, створюють можливість провести наукове дослідження по обраній проблемі.

Враховуючи це, автор ставить перед собою такі конкретні завдання:

- проаналізувати процес розвитку історичних знань про страйковий рух робітничого класу України на етапі буржуазно-демократичних революцій / 1905-лютий 1917 рр./;

- розкрити закономірності та особливості страйкової боротьби українських робітників, їх роль в загальнодемократичному революційному русі;

- показати вплив соціально-економічного розвитку українських губерній на динаміку страйкового руху в період двох буржуазно-демократичних революцій;

- аналіз кількісного та якісного складу українського робітництва протягом 1900-1917 рр.;

- висвітлити причини зростання або спаду страйкового руху в окремих регіонах, губерніях України у вищезазначений період;

- проаналізувати участь різних політичних партій України у страйковому русі робітників протягом двох буржуазно-демократичних революцій /1905-1917 рр./.

- дати аналіз співвідношення економічних і політичних страйків, а також їх вплив на соціально-економічне становище українських робітників.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Робота написана на використанні цивілізаційних підходів в сучасному розуміння розвитку світового історичного процесу з врахуванням принципу історизму, що в нашому розумінні являє собою підхід до історичних процесів та явищ з позицій не статичності, а динаміки, вивчення взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленості; принципів всебічності та об'єктивності пізнання, який був реалізований через комплексний аналіз всієї сукупності джерел різного характеру. Автор також використовував такі конкретні історичні методи дослідження, як системний підхід, історико-порівняльний, хронологічно-проблемний та історико-аналітичний, які дозволили вивчити, узагальнити зазначену проблему поряд з подіями та явищами, що відбувалися в Україні у вищезазначений період.

ТЕОРЕТИЧНА І ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ дисертаційного дослідження, полягає в тому, що викладені в ньому положення сприятимуть формуванню загальної концепції історії України дожовтневого періоду, висвітлюють страйкову боротьбу українського робітництва як складову частину загальнодемократичного руху в суспільно-політичному житті України.

Практичне значення роботи визначається тим, що подані і узагальнені в ній матеріали можуть бути використані при підготовці загальних праць з історії України, робітничого руху, розробці нових курсів і спецкурсів у вищих навчальних закладах, хроніки страйкового руху робітників по окремих регіонах України у дожовтневий період.

НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ дисертації, полягає в тому, що
- зроблена спроба дати історіографічний аналіз літератури з теми

дослідження, назвати проблеми, які потребують подальшого вивчення;

- вперше вивчено і проаналізовано розвиток страйкової боротьби робітничого класу України на весь період між буржуазно-демократичними революціями /1905-лютий 1917 рр./;

- на конкретному матеріалі вперше ґрунтовно показана перевага економічних страйків над політичними в українських губерніях у вищезазначений період;

- складені таблиці та діаграми, які характеризують динаміку страйкового руху робітників України по окремим губерніям та рокам;

- в науковий обіг вперше введено понад двохсот нових архівних документів, які характеризують динаміку страйкового руху в Україні.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ, що виносяться на захист:

- в кінці XIX- на початку XX століття в Україні в основному сформувався промисловий пролетаріат, який на той час займав одне з провідних місць в українському суспільстві в боротьбі з існуючим ладом;

- робітники східноукраїнських губерній у значній мірі були русифіковані, поповнювалися за рахунок не місцевого населення центральних російських губерній, та все ж вони були головною силою страйкового руху в Україні;

- страйковий рух в Україні відбувався хвилеподібно, нерівномірно;

- характерною особливістю страйкового руху робітників України була перевага економічних страйків над політичними;

- одночасно, політичні страйки в Україні, в основному відбувалися на знак протесту проти переслідувань царизму або солідарності з іншими страйкуючими робітниками України і Росії.

РІВЕНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ та впровадження наукових розробок.

Головні висновки і положення дисертаційної роботи обговорювались на засіданні кафедри політичної історії Харківського державного політехнічного університету і одержали позитивну оцінку. По матеріалах дослідження було опубліковано п'ять статей. Окремі її положення і фактичний матеріал були використані при розробці двох методичних посібників по спецкурсам "Історія громадянських рухів і політичних партій в Україні", "Робочий план і тематика написання рефератів з історії України", а також "Хроніки страйкового руху робітників Харківської губернії /1905-1917 рр./".

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Результати дисертаційної роботи доповідались дисертанткою на двох наукових конференціях "Проблеми преподавания истории народов Украины в техническом вузе" /Одеса, вересень 1991 р., політехнічний університет/ та "Актуальні питання історії України" /Харків, листопад 1992 р., педагогічний університет/.

ОСОБИСТИЙ ВНЕСОК ДИСЕРТАНТА. полягає в тому, що була зроблена спроба вивчити і проаналізувати розвиток страйкової боротьби робітничого класу України за весь період між буржуазно-демократичними революціями /1905-лютий 1917 рр./, показати страйкову боротьбу українського робітництва як складову частину загально-демократичного руху в суспільно-політичному житті України.

II. СТРУКТУРА Й ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертаційна робота викладена на 178 сторінках машинописного тексту і складається із вступу, трьох розділів, заключення, списку літератури і джерел, додатків. Така структура обумовлена метою і завданнями обраного нами дослідження.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її хронологічні та географічні межі, мета і основні завдання дослідження, аналізується стан наукової розробки проблеми і дається характеристика джерельної бази, розкривається її наукова новизна, теоретичне та практичне значення.

У першому розділі "Революційний рух робітників України в роки першої російської революції 1905-1907 рр." аналізуються питання економічного розвитку української економіки на початку ХХ століття.

Матеріали проведеного дослідження переконливо свідчать, що незважаючи на загальну економічну відсталість царської Росії, в ній вже склався індустріальний пролетаріат. Відомо, що Росія по концентрації робітників на великих підприємствах займала перше місце серед усіх капіталістичних країн, українські губернії - провідне місце в ній. Тяжке економічне, матеріальне становище, низька заробітна плата робітництва, відсутність будь-яких політичних прав створювали умови для боротьби робітників за покращення свого становища.

На розстріл петербурзьких робітників 9 січня 1905 року відгукнулися трудящі різних регіонів Російської імперії. Робітничий клас, піднявшись на боротьбу проти царизму, був зацікавлений в ліквідації залишків кріпацтва, в проведенні буржуазно-демократичної революції в країні. Робітництво України брало активну участь у страйковому русі за вирішення своїх основних соціально-економічних

і політичних проблем. Страйкову боротьбу пролетаріат поєднував з вуличними політичними демонстраціями, які активно проводились в різні періоди першої російської революції.

Динаміка страйкового руху, як це показується в розділі, в цей час мала хвилеподібний, нерівномірний характер із загальною тенденцією до спаду. Страйкова боротьба українського робітництва протягом 1905 року в основному була політичною. Політичні страйки в цей час переважали над економічними. Однак, поступово страйковий рух в 1906 році пішов на спад, виступи робітників закінчувались не на користь страйкуючих. Загалом, протягом 1905—червень 1907 року страйки відбувались в усіх дев'яти українських губерніях. Масштаби цієї боротьби були досить значними, про це переконливо свідчать таблиці та діаграми дисертаційної роботи. Всього за період революції 1905—1907 рр. було проведено 1799 страйків, в результаті яких робітничий клас домогся значного поліпшення свого економічного і політичного становища.

У другому розділі "Робітничий рух в Україні в роки столипінської реакції і нового революційного піднесення" аналізується політичне становище в українських губерніях, в тому числі й Російської імперії. Політична ситуація в країні була дуже складною. Всім губернаторам була надіслана шифрована телеграма, в якій наказувалось мобілізувати всі сили для забезпечення порядку у своїх регіонах.

На основі співставлення різних джерел, матеріалів інших дослідників, авторського аналізу в дисертації узагальнюється розвиток страйкової боротьби протягом 1907—1914 рр. В ній показується, що у післяреволюційний період спостерігається спад страйкової боротьби робітників України. Страйки цього періоду відбувались

в основному на середніх та дрібних підприємствах. За підрахунками автора, в 1907-1910 рр. в Україні було проведено 332 страйки. В них брали участь понад 53 тис. чоловік. Але це тільки на тих підприємствах, що знаходилися під наглядом фабричної інспекції. Страйки не були масовими, як раніше, за винятком днів пролетарських святкувань. Основна їх частина носила оборонний характер. Робітники, як про це свідчать результати дослідження, боролися головним чином проти погіршення умов праці, життя, зменшення заробітної плати, відстоювали завойовані раніше політичні свободи.

Після 1910 року змінюється характер страйкової боротьби в Україні, вона стала носити більше безкомпромісний характер. В результаті наполегливої боротьби робітничий клас країни примусив царський уряд підготувати закон про страхування робітників, який був прийнятий Державною Думою 23 червня 1912 року.

За період 1910 по липень 1914 рр. в Україні було проведено 1242 страйків, в них прийняли участь 365728 чол. Страйки відбувалися кілька разів на одних і тих самих підприємствах Київської, Катеринославської та Херсонської губерній. Робітники вели активну і організовану боротьбу під керівництвом або профспілок, або місцевих організацій соціалістичних, в тому числі і українських партій.

У третьому розділі "Робітники України в страйковому русі в період першої світової війни та Лютневої буржуазної революції" аналізується питання соціально-економічного та політичного розвитку в українських губерніях Російської імперії напередодні першої світової війни, причини непередодні II до війни.

Вступаючи у війну, царський уряд, як й уряди інших країн, що брали участь в ній, посилив воєно-поліцейські репресії проти ро-

бітників. Майже вся Україна була переведена на воєнне становище, що ще більш ускладнило умови життя та діяльності робітників, їх суспільно-політичних організацій.

Як і у всій країні, в українських губерніях були проведені "патріотичні" маніфестації на підтримку російської армії, де брали участь й робітники. Однак вже тоді відбуваються й політичні страйки протесту проти війни. Війна і милітаризація істотно вплинули на зміну форм і методів боротьби робітничого класу. Замість вимог на перше місце вийшли клопотання, бажання не доводити справу до кінця. Різко зменшилась тривалість страйків, значна частина з них була економічними. Продовження війни негативно позначилось на економічному становищі Росії. З кожним днем погіршувалось становище трудящих. В розділі показуються масштаби зростання страйкового руху наприкінці 1916 - на початку 1917 рр., вплив боротьби робітників на інші демократичні верстви населення. Небачені жахи війни, розруха, злигодні, голод привели до поглиблення усіх суперечностей суспільного розвитку, загострення революційних тенденцій, які в лютому 1917 року привели до буржуазно-демократичної революції в Росії.

В заключенні підведені результати проведеного дослідження, сформульовані висновки і рекомендації, які на думку дисертанта, могли б сприяти активизації зусиль дослідників у вивченні історії страйкового руху в Україні.

Всього за період 1905-лютий 1917 рр. в Україні було проведено 3635 страйків, в яких брали участь 1.112.110 чоловік. Тривалий час в радянській історичній науці панувала думка про перевагу політичних виступів робітників в період буржуазно-демократичних революцій. Проведене нами дослідження, свідчить, що все-таки страй-

кова боротьба була спрямована, в першу чергу, на вирішення насутих соціально-економічних проблем робітників. Так, за нашими підрахунками, в цей час відбулось 2424 економічних страйків з 721505 учасниками / або 64,9%/, політичних, відповідно, - 1211 з 390606 учасниками / або 35,1% / від загального числа страйкуючих. Найбільш активними учасниками страйкового руху були робітники східноукраїнських губерній, особливо Катеринославської та Херсонської губерній. Політичні страйки робітничого класу були спрямовані на зруйнування основ самодержавства та вирішення питань загальнодемократичного характеру.

В результаті дослідження, на нашу думку, можна зробити підсумкові висновки:

- на початку ХХ століття українські губернії займали одне з провідних місць не тільки економіці, а також й в суспільно-політичному житті Російської імперії;

- основними центрами страйкової боротьби були такі українські губернії: Катеринославська, Харківська, Херсонська. Тут концентрувалась питома вага великих підприємств та робітників, які протиставляли їм;

- страйковий рух в українських губерніях відбувався нерівно, хвилеподібно, з загальною тенденцією до спаду;

- більшість економічних страйків було результативна, закінчувалась перемогою або компромісом із власниками підприємств, місцевих владор;

- після першої російської революції 1905-1907 рр. політичні страйки почали відбуватися в дні пролетарських святкувань, в річницю революційних подій в Російській імперії. Пізніше вони небули

загального характеру.

Основний зміст дисертації викладено автором в публікаціях:

1. Забастовочное движение рабочих Украины в 1912-1914 годах // Некоторые вопросы отечественной истории. - Вестник Харьковского политехнического института. - Харьков:-ХПИ, 1992. - Вып.6.- С.18-28 / I др.арк. /
2. Забастовки рабочего класса Украины в 1907-1910 годах // Спільно з Даниленко Л.І./ - Некоторые вопросы отечественной истории. - Вестник Харьковского политехнического института. - Харьков: ХПИ, 1992. - Вып.6. - С.3-9 / 0,6 др.арк. /
3. Страйкова боротьба робітничого класу України у другій половині 1914-1915 років // Деякі питання історії Української держави. - Вісник Харківського державного політехнічного університету. - Харків: ХДПУ, 1993. - Вып. 18. - С.21-31 / I др.арк./
4. Стачечное движение рабочих Украины в годы первой российской революции // Вестник Харьковского государственного университета. - Харьков: ХГУ, - Вып.375. - С.14-25 / I,I др.арк. /
5. До питання про промисловий розвиток Харкова в працях Багалія // Актуальні питання історії України. Тези доповідей перших Багаліївських читань, присвячених 135-річчю з дня народження і 60-річчю з дня смерті акад.Д.І.Багалія. - Харків: ХДПІ, 1992. - С.26-28 / 0,2 др.арк. /

Ткаченко С.С. Стаечная борьба рабочего класса Украины на этапе буржуазно-демократических революций / 1905-февраль 1917 гг/.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины. Днепропетровский госуниверситет. - Днепропетровск, 1997.

Защищается диссертация /рукопись /, основные положения которой изложены в 5 научных публикациях. В ней комплексно исследуется проблематика стачечного движения рабочего класса Украины в период двух буржуазно-демократических революций, подвергнуто тщательному анализу значительное количество новых источников и литературы. В диссертации разработаны проблемы социально-экономического и политического развития украинских губерний в составе Российской империи, показано качественное изменение рабочих в ходе стачечной борьбы, составлены таблицы и диаграммы, характеризующие активизацию стачечной борьбы в определенные периоды.

Ключові слова: робітничий клас, загальний страйк, страйкова боротьба, революційний рух.

Tkachenko S.S. Strike action of the Ukraine's working class on the stage of bourgeois-democratic revolutions (1905 - February 1917 years). Manuscript. The thesis for receiving the candidate degree of historical sciences in specialities 07.00.01 - the History of Ukraine, Dnipropetrovsk State University, Dnipropetrovsk, 1997.

The thesis deals with the problems of strike action of the Ukraine's working class in the bourgeois-democratic revolutions. An attempt of studying the above-mentioned problem in all aspects was made. A great number of new sources and literature have been analyzed thoroughly. The thesis devotes to the problems of the social-economical and political development Ukraine provinces to be a part of Russian empire. The investigator showed that the participation of the proletariat in the fighting caused its qualitative change. It is illustrated by tables and diagrams.

Tkachenko

Підп. до друку 27.05.97 р.
Формат А5.
Папір ксероксний 80 г/м²
Ум.-друк. арк. 1,0
Тираж 100 прим.
Замовлення № 1875

ТОВ Курсор, м. Харків, пр. Театральний 11/13, тел. (0572) 47-71-74

432942

AB 38.147